

Vem maler framtidens kulturspannmål?

- Möjligheter och hinder som småskaliga kvarnverksamheter står inför i förmalningsprocessen av kulturspannmål

Who conducts mill operations of the heritage cereals of the future?

- Possibilities and difficulties faced by small-scale mill operators in the milling process of heritage cereals

Hannah Wendin

Vem mal framtidens kulturspannmål?

- Möjligheter och hinder som småskaliga kvarnverksamheter står inför i förmalningsprocessen av kulturspannmål

Who conducts mill operations of the heritage cereals of the future?

- Possibilities and difficulties faced by small-scale mill operators in the milling process of heritage cereals

Hannah Wendin

Handledare: Kjell Hansen, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Biträdande handledare: Karin Gerhardt, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Examinator: Malin Beckman, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0888

Kursansvarig institution: Institutionen för stad och land

Program/Utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Publiceringsår: 2020

Omslagsbild: Illustration av väderkvarn. Ritad av: Hannah Wendin, 2020.

Upphovsrätt: Samtliga bilder i arbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: kulturspannmål, kvarnverksamhet, mjöl, resurs, möjlighet, hinder, kapital, handlingsutrymme

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att identifiera vilka hinder och möjligheter som finns för svensk småskalig kvarnverksamhet, med inriktning på ekologiskt producerat kulturspannmål, att öka produktionsvolymen mjöl. Metoden som används för att samla in material är kvalitativa intervjuer med fem informanter som bedriver kvarnverksamheter av denna typ. Informanternas utsagor lägger grunden för det empiriska materialet. Det insamlade materialet analyseras genom tillämpning av litteratur och av de teoretiska begreppen handlingsutrymme och kulturellt-, ekonomiskt- och socialt kapital. Resultaten visar att kvarnverksamheter är i behov av en mångfald av resurser i förmalningsprocessen, och att tillgången till resurserna i fråga utgör möjligheter och hinder för att öka volymen mjöl genererat av kulturspannmål. Att samhällets intresse för både produktion och konsumtion av kulturspannmål ständigt växer, vilket är en essentiell resurs, resulterar i goda möjligheter att öka mjölvolymer. Det finns en begränsad tillgång till kunskap och materiella resurser, vilket utgör hinder i att öka mjölvolymer av kulturspannmål. Det är också ett hinder att mjölnarna och odlarna är äldre samt att det inte alltid finns någon som tar över. Resultatet visar också att förutsättningarna för att få ekonomisk ersättning för produktionskostnaden upplevs olika sinsemellan kvarnverksamheterna. Hur möjligheten till ersättning ser ut utgör ett avgörande antingen hinder eller möjlighet att bedriva en kvarn och både mala samt öka volymen mjöl genererat av kulturspannmål.

Nyckelord: kulturspannmål, kvarnverksamhet, mjöl, resurs, möjlighet, hinder, kapital, handlingsutrymme

Abstract

The purpose of this thesis is to identify difficulties and possibilities in regards to Swedish small scale milling, targeting ecological produced heritage cereals, to increase the production volume of flour. In order to obtain material, qualitative interviews with five respondents who conduct mill operations of this type have been conducted. The narratives provided by the respondents constitute the basis of the empirical material. Further, the obtained material is analyzed through application of literature and the theoretical concepts: scope for action and cultural-, economical- and social capital. The results reveal that milling operators require a diversity of resources in the milling process, and the access to the resources in question defines difficulties and possibilities to increase the volume of flour generated by heritage cereals. Due to society's' interest in both production and consumption of heritage cereals continually accelerating results in favourable opportunities to increase the production volume of flour. In contrast, the limited access to knowledge and material resources causes difficulties to accelerate the flour volume of land cereals. Another difficulty is the general old age of millers and farmers combined with the lack of successors. In addition, the results indicate various experiences to obtaining financial compensation for the production expenses. Depending on how the opportunity to financial compensation manifests, result in a decisive difficulty or possibility to both operating a mill and increase the production of heritage cereals.

Key words: heritage cereals, mill operation, flour, resource, possibility, difficulty, capital, scope for action

Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Avgränsning	6
1.3 Kulturspannmål som begrepp	6
1.4 Bakgrund	7
Tillvägagångssätt	9
2.1 Övergripande forskningsansats	9
2.2 Urval och materialinsamling	9
2.3 Validitet och reliabilitet	10
Analysmetod och teoretiska begrepp	12
3.1 Kapital	12
3.1.1 Kulturellt kapital	13
3.1.2 Ekonomiskt kapital	13
3.1.3 Socialt kapital	14
3.2 Handlingsutrymme	14
Resultat och analys	16
4.1 Översikt kvarnverksamheter	16
4.2 Betydelse av resurser för att mala kulturspannmål	17
4.2.1 Resurser och kulturellt kapital	17
4.2.2 Resurser och ekonomiskt kapital	19
4.2.3. Resurser och socialt kapital	22
4.2.4. Resurser - en sammanfattning	24
4.3 Möjligheter och hinder	24
4.3.1. Handlingsutrymme och kulturellt kapital	25
4.3.2. Handlingsutrymme och ekonomiskt kapital	27
4.3.3. Handlingsutrymme och socialt kapital	30
Slutsats och slutord	33
Referenslista	35
Bilaga 1	40
Presentation av informanter	40

1. Inledning

Många av människans livsmedelsgrödor härstammar från arter som började dyka upp för ungefär 10 000 år sedan (George, 2011). Grödorna uppstod i samband med jordbrukets uppkomst i ett bågformat område vid medelhavet – *Den Bördiga Halvmånen* (Leino, 2017). Från detta område spreds spannmål världen över, efter att arter av vildgräs hade domesticerats under tusentals år (Newton *et al.*, 2010). Därefter anpassades spannmålssorterna till nya lokala miljöer. Det kunde ske genom biotiska och abiotiska selektionstryck¹² unika för respektive lokala geografiska förhållande, vilket resulterade i otaliga antal lantsorter. (ibid.). I Sverige spåras odling av spannmål tillbaka 6 000 år i tiden (Carlsson *et al.*, 2015). För att öka kroppens förutsättningar för att ta upp näringsinnehållet i spannmålet ökade behovet av att mala säden och som ett resultat framställdes mjöl (Spade, 1997). Denna förmalningsprocess var ett tidskrävande arbete, och därför utnyttjades naturens kraft tidigt, vilket erfordrade specifika anläggningar - mjölkvarnar - som kan spåras tillbaka till 1200-talet (ibid.).

Den moderna livsmedelsproduktionen kan härledas till 1800-talets början i samband med en begynnande medveten växtförädling³ av spannmål (Leino, 2017). Processen innebar att framställa modernare sorter genom växtförädling, vars framkomst gradvis ersatte odling av lantsorter (ibid.). Förädlingen av spannmål placerade framförallt ökad spannmålsavkastning, förbättrad sjukdomsresistens och industriell bakningskvalitet i rampljuset (Mergoum *et al.*, 2009), samtidigt som hälsoaspekter, smak och andra kvalitetsaspekter inte spelade en lika central roll (Gerhardt, 2020). Som ett resultat är den genetiska mångfalden hos de förädlade moderna grödorna avsevärt reducerad, då de fysiologiska och genetiska egenskaperna har förändrats, i jämförelse med de äldre sorterna (Wouw *et al.*, 2010). I Sverige utgör moderna spannmålssorter numera den största delen av landets livsmedelsproduktion (SMHI, 2019). Dessa högvakastande grödor produceras ofta med hjälp av avancerad jordbruksteknik och

¹ Biotiska selektionstryck innebär att levande faktorer inverkar på en arts reproduktiva framgång (Österling, 2010).

² Abiotiska selektionstryck innebär att kemiska eller fysikaliska faktorer inverkar på en arts reproduktiva framgång (Österling, 2010).

³ Medveten växtförädling är att förbättra växtegenskaper baserat på människans önskemål (Lehrman *et al.*, 2014).

oorganisk näringstillförsel och bekämpningsmedel, vilket utgör grunden för moderna konventionella odlingsystem (Newton *et al.*, 2010). I ljuset av modern livsmedelsproduktion har även mjölkvarnar moderniserats (ISO, 2018). Idag spelar ett fåtal industriella storkvarnar den främsta rollen när det gäller att mala säd (Sjö, u.å.). Den mjölproduktion som tiotusentals småkvarnar bedrev för bara något sekel sedan har nu ersatts av litet antal storkvarnar (*ibid.*). Det konstateras, å andra sidan, både ett ökande antal trender kring bakning och odling med äldre spannmålssorter och ett stigande konsumentintresse för dessa (Wendin *et al.*, 2020). De gamla sädesslagen framhävs ofta som mer hållbara, smakrika och hälsosamma än de moderna sädesslagen (*ibid.*). Som en återspeglning ökar antalet småskaliga kvarnverksamheter som erbjuder mjöl gjort på äldre spannmål varje år (Carlsson *et al.*, 2015).

I ett tvärvetenskapligt projekt⁴, finansierat av Formas, undersöker forskare från Sveriges Lantbruksuniversitet och Högskolan Kristianstad, tillsammans med aktörer från kulturspannmålsbranschen, möjligheter med gamla spannmålssorter (Gerhardt, 2020). Forskningsprojektet syftar till att undersöka potentialen hos gamla spannmålssorter i ekologisk produktion, samt undersöker potentialer och flaskhalsar för en ökad produktion av kulturspannmål. Småskalig malning av kultursorter har identifierats som en flaskhals. Detta är en följd av att antalet kvarnar är förhållandevis litet och att mjölnarna⁵ har en hög ålder och inte alltid någon som tar över (*ibid.*). Denna uppsats ingår i forskningsprojektet och undersöker kvarnar som knypunkt mellan producent och konsument i relation till kulturspannmål. Detta görs med avseende på att öka kunskapen om mjölproduktion med inriktning på kulturspannmål och verka som kunskapsunderlag för forskningsprojektet.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att identifiera vilka hinder och möjligheter som finns för svensk småskalig kvarnverksamhet, med inriktning på ekologiskt producerat kulturspannmål, att öka produktionsvolymen mjöl. Arbetet har gjorts utifrån följande frågeställningar:

- Vilka resurser krävs för att mala kulturspannmål?
- Hur ser möjligheterna ut för att mala kulturspannmål?
- Hur ser hindrena ut för att mala kulturspannmål?

⁴ Forskningsprojektets namn är 'Historiska sädesslag i framtidens mat' (Gerhardt *et al.*, 2019).

⁵ Mjölnare är en person vars yrkesmässiga sysselsättning är att mala säd till mjöl i en kvarn (Ulväng, 2017).

1.2 Avgränsning

Undersökningen avgränsas till att fokusera på verksamheter som bedriver småskaliga hantverkskvarnar⁶ med inriktning mot mjölproduktion i Sverige. Mjölproduktionen utgörs, helt eller delvis, av kulturspannmål. Uppsatsen tar sin utgångspunkt i att identifiera vilka resurser som behövs i förmalningsprocessen av kultursorter. De identifierade resurserna analyseras sedan för att undersöka hinder och möjligheter att öka volymen mjöl. Ökningen avgränsas till huruvida etablerade kvarnverksamheter kan öka mjölproduktionen eller huruvida fler mjölnare kan upprätta verksamheter. Undersökningens resultat kan med fördel kompletteras med andra undersökningar, som exempelvis utreder vilka åtgärder som krävs för att överkomma hindren och ta vara på möjligheter för att tillgodose en ökad mjölvolyms kulturspannmål. Avgränsningen ligger vidare till grund för hur undersökningen genomförs.

1.3 Kulturspannmål som begrepp

Världen över lyser med en frånvaro av en universellt tillämpad term för gamla spannmålsgrödor (Villa *et al.*, 2005). Till följd av skiftande och varierande egenskaper hos grödorna är det svårt att hitta en entydig definition av vad som faktiskt krävs för att en gröda ska kategoriseras som en ursprunglig sort (ibid.). Det som de ursprungliga växterna har gemensamt är att de är dynamiska⁷ och inte kan beskrivas av en gemensam karaktär (Leino, 2017).

Villa *et al.* (2005) och Leino (2017) använder termen *lantsort* som definition av ursprungliga växtsorter. Enligt definitionen är lantsorter en dynamisk population av en odlad växt med historisk ursprung och distinkt identitet med avsaknad av formell förädling. Grödan präglas oftast av genetisk mångfald, är lokalt anpassad och tydligt associerad med traditionella jordbrukssystem. (ibid.). Det är också värt att notera att det både finns modernare och äldre lantsorter, och att äldre grödor skiljer sig från nyare grödor då växtförädlingen ständigt fortskrider (Leino, 2017). Lantsorter kan benämnas som *kulturspannmål* eller *kultursorter*,

⁶ Hantverkskvarnar förekommer vanligen i småskalig mjölproduktion och kännetecknas av att människans hand och kunnande medverkar i hela förmalningsprocessen (Klimataktion, u.å.).

⁷ Dynamiska växter innebär, i detta fall, att en växtart består av flertalet olika genotyper (jfr. Länsstyrelsen, 2018).

vilka också inkluderar äldre spannmålsgrödor (Gerhardt *et al.*, 2019). Det kan t.ex. inkludera primitivare urveten som skiljer sig från dagens moderna brödveten (*ibid.*). I den här studien används begreppen kulturspannmål och kultursorter som gemensamma benämningar av äldre spannmålsgrödor och syftar till att ha samma innebörd som begreppet lantsort presenterat av Villa *et al.* (2005) och Leino (2017). De moderna grödor som är ett resultat av konventionella åtgärder - formell växtförädling - karakteriseras av genetisk homogenitet, till skillnad från kultursorter, och hög avkastningsförmåga (Newton *et al.*, 2010). Dessa sorter kommer i studien att benämnas som *moderna sorter* eller *moderna kultivarer*.

1.4 Bakgrund

För att förstå dagens moderna kvarnindustri måste denna placeras i en historisk tidslinje som sträcker sig många sekel, och till och med millennium, bak i tiden (ISO, 2018). Sedan spannmålsgrödor började odlas har människor krossat och malt spannmålet (Carlsson *et al.*, 2015). Handkvarnen kan identifieras som historiens första kvarntyp (Sjö, u.å.). Förmalningsprocessen var emellertid tidskrävande och till följd utnyttjades vindens och vattnets kraft tidigt i arbetsprocessen (Spade, 1997). Utnyttjandet av naturens kraft erfordrade specifika anläggningar (*ibid.*) som resulterade i *vattendrivna kvarnar* - skvaltkvarnar - under 1200-talet (ISO, 2018). Med tiden kom skvaltkvarnen att ersättas av den vattendrivna hjulkvarnen med högre kapacitet (Sjö, u.å.). Under 1800-talets andra hälft utvecklades en stor andel kvarnplatser till tekniskt mer avancerade anläggningar, då vattenhjulet ersattes av en turbin. Förmågan att omvandla rörelseenergi till elektricitet resulterade i både att äldre kvarnplatser alltmer började användas för att utvinna elektricitet istället för att mala säd samt att enbart ett fåtal modernare anläggningar kunde generera samma mjölvolymer som de äldre kvarnarna tillsammans. (*ibid.*) *Väderkvarnen*, å andra sidan, uppkom som ett resultat av en konstruktion som kunde utnyttja vindens kraft i förmalningsprocessen (Spade, 1997), och har förekommit i Sverige sedan 1300-talet (Kalmar Läns Museum, 2017). På vissa platser i landet konkurrerade väderkvarnarna ut skvaltkvarnar då vattentillgången i mindre bäckar kunde vara ojämn. Under 1800-talets andra hälft började även antalet väderkvarnar minska som en följd av uppkomsten av mer teknisk överlägsna kvarnar drivna av elektricitet. (*ibid.*)

I modern tid dominerar industriella storkvarnar mjölproduktionen i Sverige (ISO, 2018), och exempelvis kommer en övervägande andel svensk brödkonsumtion från ett fåtal storbagerier (Björklund & Helmfrid, 2010). Utvecklingen är inget unikt för kvarnindustrin - snarare har storleksrationalisering av svensk livsmedelssektor i stort pågått med oförminskad styrka sedan efterkrigstiden. Storskalig livsmedelsproduktion är för många producenter en vägledande princip för att säkerställa lönsamhet. I kontrast pekar en del forskning mot att produktion i mindre skala åstadkommer stora betydenheter för livsmedelsförsörjningens hållbarhet, vilket också kan leda till ekonomisk trygghet. (ibid.). Mot den bakgrunden konstateras ett stigande konsumentintresse för odling, bakning och förmalning av kultursorter (Gerhardt *et al.*, 2019; Wendin *et al.*, 2020). Förmalningen beskrivs som en hantverksmässig arbetsprocess (KRAV, 2019), vilket kännetecknas av att människans hand och kunnande medverkar genom arbetsprocessen och att produktionen är av småskalig karaktär (Eldrimner, 2015). Det växande intresset för kulturspannmål återspeglar ett ökande antal småskaliga kvarnverksamheter som kan erbjuda mjöl gjort på äldre spannmål (Carlsson *et al.*, 2015).

Dagens småskaliga kvarnverksamheter använder sig främst av valskvarnar, stenkvarnar och virvelkvarnar (Carlsson *et al.*, 2015). Under 1800-talets slut uppkom dessa eldrivna kvarntyper och utvecklades till en bit efter 1900-talets andra hälft (Spade, 1997), innan de successivt togs ur produktion (Carlsson *et al.*, 2015). Tekniken i *valskvarn* inbegriper att malgodset matas ut mellan två räfflade stålvalsar där spannmålskärnan bryts upp, varpå frövitån (kärnan) exponeras och klyvs från klidelen. Kvarntypen lämpar sig för en enhetlig granulation hos fullkornsmjöl, men kan även användas vid framställning av siktat mjöl. (ibid.). I en *stenkvarn* placeras spannmålskornen mellan två platta roterande stenar för att malas sönder (Åkesson, u.å.). Stenkvarnen lämpar sig för fullkornsmjöl, men kan även generera delvis siktat mjöl (Warbro Kvarn, 2017). I en *virvelkvarn* virvlas spannmålskärnorna runt i en stenskål med hjälp av en luftström, och som följd slipas kärnorna sakta ned till ett fullkornsmjöl (Carlsson *et al.*, 2015). Generellt använder det ökande antalet småskaliga mjölnare dessa äldre kvarntyper, som ibland tagits ur bruk sedan flera decennier tillbaka, då de lämpas för den hantverksmässiga förmalningsprocessen med inriktning på kulturspannmål (jfr. Hollertz, 2016; KRAV, 2019). I uppsatsen särskiljs emellertid oftast inte valskvarnar, stenkvarnar och virvelkvarnar, utan benämns med den gemensamma termen 'kvarn'.

2. Tillvägagångssätt

2.1 Övergripande forskningsansats

Uppsatsen har en explorativ och beskrivande ansats. Den explorativa ansatsen implicerar att undersökningen inte enbart är utforskande, utan också att högsta möjliga mängd kunskap inom området inhämtas utifrån metodologiska och resursmässiga förutsättningar (Patel & Davidsson, 2011). Därmed syftar undersökningen till både att allsidigt exponera ett problemområde och att generera kunskap för framtida undersökningar (ibid.). Datainsamlingen genomförs med stöd av kvalitativa intervjuer med avsikt att nå en förståelse för informanternas synvinkel på olika fenomen (jfr. Kvale & Brinkmann, 2014). Först när den empiriska undersökningen genomförts har litteratur inom området och teoretiska begrepp (se kapitel 3) tillämpats på resultaten. Som en följd av detta har uppsatsen antagit en beskrivande ansats, där informanternas berättelser både tolkas genom det sammanhang de är integrerade i och analyseras teoretiskt (jfr. Teorell & Svensson, 2007). För att säkerställa etiska aspekter anonymiseras de intervjuade genom fingerade namn och genom att orten de verkar i betraktas utifrån ett bredare geografiskt spektrum (jfr. Åkerlund, 2017). Information om frivillighet i deltagandet förmedlades via mail, och respektive intervju inleddes genom en belysning av möjligheten att avböja från att svara på frågor (ibid.).

2.2 Urval och materialinsamling

Studien förbereddes genom en pilotintervju med en ansvarig för kulturspannmålsprojektet. Avsikten var att bredda förståelsen för forskningsområdet, urskilja informanter som kan bidra med data samt överlägga relevanta intervjufrågor (jfr. Patel & Davidson, 2011). Undersökningens data utgörs av ett *strategiskt urval* av informanter, innebärande att fem enheter som kan tänkas bidra med data som är relevanta för forskningssyftet utsågs (jfr. Eriksson Barajas *et al.*, 2013). Oftast resulterar urvalsmetoden i ett snävt antal enheter, men kan med hjälp av teoretisk generalisering tillföra generella slutsatser (Svensson, 2015). Ett bredare urval ökar statistisk representativitet (Teorell & Svensson, 2007), men eftersom syftet är att applicera analytiska begrepp och litteratur inom området får det snäva urvalet mindre

betydelse. Undersökningens urval utgörs av fem informanter, vilket samtidigt utgör en relativt stor andel av den studerade populationen⁸ (jfr. Brödpassion, u.å; Öhrvall, 2017). Antalet kan därigenom betraktas som ett representativt fullgott underlag då hela populationen av möjliga informanter omfattar uppskattningsvis ett 40-tal (ibid.).

De fem intervjuade bedriver samtliga mjölproduktion med inriktning - om än i varierande omfattning - på kulturspannmål. Aktörerna är geografiskt utspridda i Götaland och Svealand, och produktionsstorlek och produktionsenheter varierar sinsemellan. Under kapitel 4.1 presenteras informanterna i sitt sammanhang och en närmare beskrivning görs. Data från enheterna samlades in med hjälp av kvalitativa intervjuer över telefon, med en låg struktureringsgrad i frågor och svar (jfr. Teorell & Svensson, 2007). Med en lägre grad strukturering ökar utrymmet för både situationsanpassning och följdfrågor som inte i förväg planerats samt att de tillfrågade tillåts att klä svaren i sin egen språkdräkt. De variabler undersökningen avgränsar fastställs på förhand, men hur svaren klassificeras hålls öppet. (ibid.). Metoden lämpar sig för att nå en bred förståelse för aktörernas syn på olika fenomen i samband med förmalning av kulturspannmål (jfr. Kvale & Brinkmann, 2014). En förståelse som lättare kan säkerställas genom en anpassning till situationen (jfr. Teorell & Svensson, 2007) då olika aktörer lägger olika tyngdpunkt vid olika fenomen.

2.3 Validitet och reliabilitet

Validitet betraktas som att det som verkligen mäts är avsikten att mäta, och är till följd ytterst en fråga om god koppling mellan teoretisk begreppsbildning och empiri (Teorell & Svensson, 2007). En pilotintervju gjordes med projektledare för att i samråd säkerställa att relevant data i relation till forskningssyftet skulle kunna samlas in. Därefter gjordes kvalitativa intervjuer med syfte att utreda ett komplext problem, där det var nödvändigt att få ställa följdfrågor och få en nyanserad bild från olika perspektiv (jfr. Kvale & Brinkmann, 2014). Intervjuerna utgjordes av både en låg grad standardisering (jfr. Trost, 2010) och låg grad strukturering för att öka variationsmöjligheterna mellan intervjuerna, samt att få möjlighet att ställa oplanerade - men nödvändiga - följdfrågor för att upptäcka nyanser och få en helhetsbild (Teorell & Svensson, 2007). För att maximera validiteten användes olika källmaterial för att mäta

⁸ Populationen innebär i detta avseende småskaliga kvarnverksamheter med inriktning på kulturspannmål.

samma fenomen och fler frågor ställdes ur flera synvinklar för att mäta samma egenskap (jfr. Teorell & Svensson, 2007). Analysens validitet säkerställdes genom att testa olika teoretiska begrepp och kategoriseringar för att säkerställa att det som verkligen mäts är avsikten att mäta. Resonemang kring *reliabilitet*, att rätt metod tillämpats, har också förts. För att samma slutsatser skulle kunna genereras genom att använda andra analysenheter än de precis undersökta enheterna, har litteratur och teorier används med avseende att jämföra vilka metoder som bäst lämpat sig för liknande undersökningar. (ibid.). För att säkerställa att både datainsamlingen och analysen är objektiva har en extern part fått lyssna igenom intervjuinspelningar, läsa datasammanställning och analys (jfr. Trost, 2010). Visserligen kan material tolkas olika beroende på läsare, men risken för feltolkningar minskar markant (Bergström & Boréus, 2012).

Forskningsprocessen tog plats i scen där Covid-19, en pandemi, är pågående. Som en följd av pandemin har Folkhälsomyndigheten (2020) infört reserestriktioner och avråder till fysiska möten för att minska smittspridningen (ibid.). Av den anledningen har samtliga intervjuer genomförts över telefon. Intervjuer över telefon kan innebära både fördelar och nackdelar (Opendakker, 2006). Å ena sidan kan geografiska barriärer rivas, vilket innebär att intervjuer kan genomföras utan att geografiska avstånd utgör ett hinder. Å andra sidan minskar möjligheterna att både observera det sammanhang aktörerna befinner sig i samt använda kroppsspråk som en ytterligare källa till information. (ibid.). Sturges & Hanrahans (2004) menar emellertid att telefonintervjuer kan generera liknande material som intervjuer utförda ansikte mot ansikte (ibid.). Den här undersökningens telefonintervjuer resulterade i att geografiskt utspridda aktörer kunde delta, vilket utvidgade urvalsgruppen. Ett par intervjuer genomfördes över FaceTime⁹ för att uppfatta kroppsspråk, men relevant information förmedlades snarare genom ord och språk (jfr. Opendakker, 2006). Det var däremot inte möjligt att ta del av aktörernas lokala platser. Det innebär vidare att uppsatsen exkluderar data om de fysiska platserna, men i sig får det ingen avgörande betydelse för undersökningen då syftet inte fokuserar att beskriva fenomen i specifika miljöer (jfr. Sturges & Hanrahans, 2004).

⁹ FaceTime är en tjänst för bildtelefoni som möjliggör videosamtal (Apple, 2020). Jfr. Skype, Zoom etc.

3. Analysmetod och teoretiska begrepp

Dataanalys gjordes först efter att all data insamlats. Analysen tillämpar inte en bestämd analytisk modell, utan analysmetoden utgörs av att diverse kategoriseringar och teoretiska begrepp testats. I sammanhanget gjordes olika kopplingar fram och tillbaka mellan data och teoretiska begrepp, med syfte att tolka och förstå (jfr. Teorell & Svensson, 2007) samt möjliggöra generella slutsatser (jfr. Svensson, 2015). Nedan följer en presentation av de teoretiska begrepp som tillämpas på materialet.

3.1 Kapital

Uppsatsen använder sig av de olika kapitalbegrepp som sociologen Pierre Bourdieu har utvecklat för att analysera sociala praktiker. Begreppet sociala fält används vid studier om sociala sammanhang, och inom ett socialt fält har aktörers innehav av materiella och sociala tillgångar betydelse för deras relationer till fältets andra aktörer (Carlhed, 2011). Tillgångarna kallas för *kapital*, och kan kategoriseras i olika kapitalformer såsom socialt-, kulturellt- och ekonomiskt kapital (ibid.). Allt kapital klassificeras som symboliskt kapital då kapitalsammansättningen värderas utifrån ett specifikt sammanhang i relation till det sociala fältets andra aktörer (Bourdieu, 1979). Kapitalbegreppen tillämpas inte i uppsatsen på samma sätt som Bourdieu lanserade begreppen, utan snarare knyts begreppsanvändningen till det sociala fält som livsmedelsproduktionen utgör. Det kan användas för att dels identifiera de resurser som kvarnverksamheter behöver i förmalningsprocessen av kultursorter, och dels definiera resurstillgångens värde för framställningen av mjöl. Genom att tillämpa Bourdieus kapitalformer; kulturellt, ekonomiskt och socialt kapital, möjliggörs en kategorisering av de resurser som identifieras (jfr. Carlhed, 2011). Resurserna placeras i olika kategorier då tillgängligheten till resurserna i fråga utgörs på olika sätt (ibid.), vilken tillgänglighet vidare kan utgöra hinder eller möjligheter att öka volymen mjöl genererat av kultursorter (jfr. Engdahl & Larsson). Med andra ord används Bourdieus kapitalbegrepp med avsikt att identifiera de resurser som krävs för att mala kulturspannmål. Identifikationen lägger vidare grunden till undersökningen om de hinder och möjligheter som föreligger i fråga om att öka

produktionsvolymen mjöl med inriktning på kulturspannmål. Nedan följer en fördjupad beskrivning av respektive kapitalform.

3.1.1 Kulturellt kapital

En kategori av de olika kapitalformerna utgörs av *kulturellt kapital* (Carlhed, 2011). Detta kapital skapas i relation till de dominerande värderingarna i samhället (ibid.), och kan definieras utifrån tre underkategorier (Bourdieu, 1986). Den första kategorin innebär att kulturellt kapital bestäms utifrån en aktörs egenskaper såsom värderingar och kunskap (ibid.). Därtill följer den andra kategorin där kapitalet bedöms utifrån en aktörs innehavande av föremål och objekt med kulturella värden (Bourdieu, 1996). Den sista formen kulturellt kapital kan anta är det institutionaliserade, där värdet ligger i ett allmängiltigt erkännande, såsom utmärkelser eller titlar (Bourdieu, 1986). Begreppet används i uppsatsen för att undersöka huruvida kunskap och kulturellt värdefulla objekt utgör betydelsefulla resurser vid förvaltning av kultursorter, och till i vilken mån resurserna accepteras av omvärlden. Till följd kan tillgängligheten till kunskap och kulturellt värdefulla objekt ligga till grund för att identifiera huruvida denna resurstillgång möjliggör alternativt begränsar en ökad mjölproduktion generat av kulturspannmål.

3.1.2 Ekonomiskt kapital

Ekonomiskt kapital utgör en annan kategori av kapitalformerna, vilken skapas i monetära och materiella tillgångar (Bourdieu, 1986). Kapitalformen betraktas som dominant, samt underlättar för socialt och kulturellt kapital då ekonomiskt kapital möjliggör omvandling mellan kapitalformerna. Genom ett ekonomiskt kapital kan en aktör få tillträde till ett kontaktnät och fungera som en resurs för att upprätthålla befintliga sociala nätverk. Transformationen av ekonomiskt kapital till kulturellt kapital består exempelvis av ekonomiska investeringar genom införskaffning av kulturellt värdefulla objekt. (ibid.). I uppsatsen tillämpas begreppet för att undersöka betydelsen av materiella och monetära resurser, snarare än transformationen till övriga kapitalformer. Vidare används ekonomiskt kapital för att kategorisera materiella resurser, för att fortsättningsvis värdera behovet av dessa i relation till mjölproduktionen. En värdering av monetär och materiell tillgänglighet

underlättar sedan förutsättningen att identifiera hinder och möjligheter, som utgörs av dessa tillgångar, att utöka mjölproduktionen med inriktning på kulturspannmål.

3.1.3 Socialt kapital

Det tredje kategorin av kapitalformerna utgörs av *socialt kapital*, vilket bildas i interaktion mellan aktörer och behöver kontinuerligt reproduceras i det sociala livet (Bourdieu *et al.*, 1993). Begreppet åsyftar till vad vi till vardags benämner kontakter, och är de tillgångar som våra personliga sociala nätverk, familjeband och grupptillhörighet ger (Engdahl & Larsson, 2011). En aktörs kontakter utgör en betydelsefull tillgång, vilka kan utnyttjas för att tillgängliggöra resurser bortanför aktörens räckvidd (Woolcock & Naranya, 2000; Putnam, 2002). Socialt kapital kan också ses som en resurs vilken aktörer nyttjar för att uppnå inflytande i ett socialt fält, och ses därmed som ett kapital av anseende och respektabilitet (Bourdieu *et al.*, 1993). Kapitalformen i fråga är ofta oundgängligt för att vinna samhällets förtroende, och därigenom en krets av klienter, vilket kan ge utdelning i t.ex. företagssammanhang (ibid.). I uppsatsen appliceras begreppet för att identifiera i vilken mån kontakter och sociala nätverk utgör en viktig resurs i mjölproduktionen. Därigenom fokuserar användningen på att undersöka huruvida tillgången till socialt kapital underlättar tillgången till både ekonomiskt och kulturellt kategoriserade resurser bortanför aktörens räckvidd. Således kan undersökningen av sociala tillgångar ligga till grund för att identifiera de hinder eller möjligheter, att öka volymen malet kulturspannmål, som uppstår i relation till denna tillgång.

3.2 Handlingsutrymme

Kapitalbegreppen är som sagt användbara för att både ge svar på frågan om vilka resurser som behövs för att mala kulturspannmål och lägga grunden till att identifiera hinder och möjligheter att öka mjölvolymer med inriktning på kultursorter (jfr. Carlhed, 2011). För att ytterligare säkerställa att uppsatsens syfte besvaras tillämpas Anthony Giddens (1997) begrepp *handlingsutrymme*.

Förutsättningen att diskutera kvarnverksamhetens handlingsutrymme är att betrakta verksamheterna som *aktörer* (jfr. Cinque, 2008). Termen handlingsutrymme tillämpas i

allmänhet för att förstå individers handlingar (jfr. Giddens, 1997), men avser i denna undersökning aktörers handlingar. Med andra ord diskuteras alltså det handlingsutrymme som kvarnverksamheterna har, snarare än det handlingsutrymme de individer som intervjuats har. Handlingsutrymme baseras på en handlingssituation - utgörande olika förutsättningar som tillsammans möjliggör och begränsar enskilda aktörers handlingar (Engdahl & Larsson, 2011). En förutsättning för att orientera handlande är erhållande av specifika förmågor, vilka utgör en aktörs handlingskompetens. Kompetensen är förbunden med ett brett omfång olika resurser (ibid.). Giddens (1997) menar det kan handla om ekonomiska, kulturella och sociala resurser (ibid.), vilka resurser är det som Bourdieu (1979) betraktar som olika kapital (ibid.). En vidare förutsättning som utgör en handlingssituation är omgivningen (Engdahl & Larsson, 2011). Omgivningen, i vilken aktören handlar i, består av olika element och sociala strukturer som möjliggör eller begränsar en handling - och tillsammans påverkar handlingsutrymme (Giddens, 1997). Genom att undersöka kvarnverksamhetens handlingsutrymme i en given situation kan hinder och möjligheter identifieras, vilket kan göras först när aktörens resurser studerats (jfr. Engdahl & Larsson, 2011).

4. Resultat och analys

4.1 Översikt kvarnverksamheter

Följande kapitel utgör en kortfattad översikt av de tillfrågade kvarnverksamheterna; Kvarn X, Kvarn Y, Kvarn Z, Kvarn M och Kvarn N. Se bilaga 1 för närmare presentationer.

Informanterna bedriver samtliga småskaliga mjölproduktioner med inriktning - helt eller delvis - på kulturspannmål, men produktionsstorleken och produktionsenheterna varierar sinsemellan. Kvarn X har en verksamhet som innefattar hela produktionskedjan; från sådd till mjölprodukt, samt ett bageri. Mjölproduktionen utgörs av både moderna och kultursorter, men större kvantiteter av äldre sorter köps in från en odlare. De kvarnar som mal säden är en valskvarn och en stenkvarn. Föregående år maldes 20 ton kultursorter på anläggningen, men det finns maskinell kapacitet att öka volymen. Kvarn Y bedriver två kvarnanläggningar med valskvarnar respektive stenkvarnar och köper in all spannmål, ekologiskt producerade moderna- och kultursorter, från odlare. Ungefär 20-30 % av säden utgörs av kultursorter och föregående år maldes 440 ton av dessa, men verksamheten önskar att kunna utöka andelen ytterligare. Den verksamhet som Kvarn Z bedriver innefattar hela produktionskedjan från sådd till gårdsbutik. Säden mals i en valskvarn och kommer nästan uteslutande från deras egen ekologiska odling och utgörs till störst del av kultursorter. Ungefär 60 ton kulturspannmål mals per år. De upplever att ur ett perspektiv om efterfrågan finns det utrymme att öka mjölproduktionen, men sett från ett perspektiv om markareal, produktionskapacitet och tid är det inte möjligt. Kvarn M håller på att bygga upp sin egen kvarn och ingår i en ekonomisk förening tillsammans med några andra lantbrukare som både odlar och maler moderna sorter och kultursorter. Föreningen besitter hela kedjan; från odling till sådd. De upplever att de har möjlighet att tillgodose både den nuvarande efterfrågan på malet kulturspannmål och en ökad efterfrågan. Kvarn N handhar ett ekologiskt kretsloppsjordbruk¹⁰ bestående av bland annat odling av både kulturspannmål och moderna spannmålssorter, en stenkvarn och en valskvarn samt gårdsbutik. Kvarnarna är delvis under

¹⁰ Ekologisk kretslopps jordbruk innebär att konstgödsel och kemiska bekämpningsmedel inte tillsätts, vilket genererar ett naturligt och resurshållande kretslopp av näringsämnen (Ytterjärna Forum, 2018).

uppbyggnadsfas och i framtiden kommer ekologiskt certifierat spannmål köpas in för förmalning.

4.2 Betydelse av resurser för att mala kulturspannmål

För att bedriva en kvarnverksamhet krävs tillgång på ett brett spann av diverse resurser (jfr. Gustavsson *et al*, 1999; Einarsson, 2015; Spade, 1997). De tillfrågade kvarnverksamheterna betonade samtliga att genom att ha tillgång till olika resurser, såsom exempelvis kunskaper, maskiner och kontakter, har det varit möjligt att mala kulturspannmål. Aktörernas behov av att ha tillgång till resurser pekar mot Bourdieus teorier om vikten av olika former av *kapital* för att ha inflytande inom ett specifikt socialt fält (jfr. Bourdieu *et al.*, 1993). Med hjälp av kapitalbegreppen kan nödvändiga resurser identifieras och kategoriseras (jfr. Carlhed, 2011). De olika typerna av kapital utgör grunden för kapitlets disposition. Utöver att resurserna identifieras och kategoriseras används begreppen för att analysera behovet av resurserna i fråga om förmalningsprocessen av kultursorter (jfr. Carlhed, 2011). Som tidigare beskrivits lägger analysen av nödvändiga resurser grunden till att kunna undersöka hinder och möjligheter att öka produktionsvolymen mjöl med inriktning på kulturspannmål. Innan dessa hinder och möjligheter undersöks presenteras en av sammanfattning av resurser som är viktiga i förmalningsprocessen av kultursorter.

4.2.1 Resurser och kulturellt kapital

Tillgång på teknisk och kommersiell kunskap är av stor betydelse för framställning av produkter, produktkvalitet och produktivitet (Gustavsson *et al*, 1999), vilket alla aktörer betonar vikten av. Behovet av teknisk kunskap framhävs av exempelvis Kvarn Y, varpå de beskriver att teknisk kunskap är essentiellt för att bruka och underhålla maskiner. De förklarar att moderna maskiner har markant högre inköspriser i jämförelse med äldre begagnade maskiner och reservdelar, och till följd därav kommer teknisk kunskap mycket väl till användning vid montering och reparation av maskiner. Utöver teknisk kunskap för maskiner, förklarar Kvarn N förmalningsprocessen av kultursorter som ett mathantverk där teknisk kunskap är avgörande (jfr. klimataktion, u.å.). De framhåller att kunskap om den hantverksmässiga tekniken att mala spannmål med exempelvis en stenkvarn är essentiell. Det är viktigt att veta vilka millimetrar som ska ställas in, både med anledningen att inte köra

köra sönder kvarnen och att framställa ett malgods med bra produktkvalitet (jfr. Carlsson *et al.*, 2015). Den andra formen av kunskap som aktörerna betonar vikten av vid produktionen är kommersiell kunskap (jfr. Gustavsson *et al.*, 1999). Betydelsen av kommersiell kunskap förklaras djupgående av Kvarn Z där de framhåller att produktionen måste vara lönsam och att det därför är viktigt att veta vad konsumenten efterfrågar för att mjölet ska bli sålt. De påpekar vidare att konsumenter värdesätter mjöl med hög kvalitet och transparens i produktionskedjan, och att det därför är fördelaktigt att själva kontrollera hela kedjan från odling till försäljning och låta konsumenter besöka kvarnen. Beske *et al.* (2014) bekräftar att kvalitet och säkerhet inom livsmedelsindustrin är särskilt centralt. Därmed är kunskap om hur produkten ska framställas och vad som efterfrågas av konsumenter essentiellt. (ibid.). För att begagna de kunskaper som möjliggör en lönsam kvarnverksamhet erfordras diverse slag av tillgångar och färdigheter (jfr. Carlhed, 2011). Tillgångarna på teknisk och kommersiell kunskap kan karaktärisera tillgången på det Bourdieu (1986) benämner som *kulturellt kapital*, och inbegriper kunskap om montering och användning av maskiner, praktiska insatser i produktionen samt konsumentefterfrågan. Kulturellt kapital kan därmed betraktas som en resurs som kan användas medvetet för att uppnå framgång i lantbruksfältet (jfr. Carlhed, 2011), genom att vara en avgörande resurs att mala kulturspannmål och framställa en efterfrågad mjölprodukt. Tillgång till kunskap utgör ett perspektiv att betrakta kulturellt kapital, men kapitalformen kan betraktas ur fler perspektiv varav en aktörs innehav av kulturellt värdefulla objekt är en infallsvinkel.

Informanterna presenterar sina produkter av kulturspannmål som mer fördelaktiga ur många olika aspekter i relation till produkter av moderna spannmålssorter. Villa *et al.* (2005) styrker den utsagan då kultursorter ofta är genetiskt mångfaldiga i jämförelse med moderna sorter. Dessa äldre sorter är då ofta mer skördestabila eftersom sorternas heterogenitet medför att åtminstone några genotyper kan motstå biotisk och abiotisk stress, vilket garanterar en stabil skördeavkastning över tid. Mångfalden av genotyper är även gynnsam för biologisk diversitet. De äldre sorterna är också ofta mer hälsosamma och mer smakrika i kontrast till moderna kultivarer, samt genererar goda bakegenskaper. (ibid.). Kvarn Z lyfter deras mjölprodukter i ljuset av dessa fördelaktiga aspekter, och beskriver att mjölet efterfrågas i större omfattning än vad kapaciteten tål. En anledning till den omfattande efterfrågan uppskattas vara att konsumenter ser ett betydelsefullt *mervärde* i att allt spannmål odlas av

företaget själva och att försäljningen sker där säden mals. Beske *et al.* (2014) intygar att en lokalt kontrollerad produktionskedja med inriktning på livsmedel kan ge en stabil försäljning till följd. Det framhålls att konsumenter visar ett ökande intresse av både ursprunget av produkter och framställningen av dessa. (ibid.). Kvarn X och Kvarn M lyfter även fördelaktiga aspekter med produktion av kulturspannmål ur miljösynpunkt. De beskriver att fördelarna med lokal en försörjningskedja av kultursorter lyfts alltmer på den samhälleliga arenan ger en ökande försäljning till följd. Ilbery & Maye (2004) styrker att närproducerat livsmedel är fördelaktigt för producenterna då ett ökat värde i matproduktionen möjliggörs. Ett ökat värde kan förklaras med att konsumenterna allt mer efterfrågar närproducerat livsmedel som odlats ekologiskt samt producerats med minsta möjliga miljöpåverkan. (ibid.). De fördelaktiga egenskaperna som mjöl gjort på kulturspannmål har i samband med växande trender i samhället visar på hur omgivningens värderingar kan påverka ett företag. Bourdieus teori om *kulturellt kapital* kan användas för att förklara detta samband, och därigenom betona vikten av innehavande av en produktion som speglar samhällets värderingar (jfr. Bourdieu, 1996). Eftersom kulturellt kapital skapas i relation till de dominerande värderingarna i samhället (Carlhed, 2011), som nu alltmer värdesätter en bland annat hållbar och hälsosam livsmedelsproduktion (jfr. Beske *et al.*, 2014; Ilbery & Maye, 2004), blir en aktörs produktion som matchar omgivningens värderingar en betydelsefull resurs för att bedriva en lönsam kvarnverksamhet. Exempelvis blir det mervärde presenterat av Kvarn Z ett tydligt uttryck för ett upplevt kulturellt värde.

4.2.2 Resurser och ekonomiskt kapital

Produktion har traditionellt sett betraktats som en funktion där en insatsvara transformeras till en färdig produkt (Nilsson & Tryggestad, 2000). För att en vara ska kunna transformeras i en produktion krävs vanligtvis en form av maskin (ibid.), och de intervjuade aktörerna betonar det avgörande värdet av att inneha en kvarn. Behovet uttrycks på följande sätt:

Det krävs maskiner (...) för att mala (...). Begagnade maskiner (...) är billigast (...). Sen är kapaciteten låg, men det fungerar i en småskalig produktion. Om kapaciteten måste öka kan det bli jobbigt, eftersom robusta maskiner har höga inköspriser och byggnationskostnader. (Kvarn X, 2020).

Utöver kvarnbehovet värdesätter aktörerna även ytterligare maskiner då förmalningsprocessen i grova drag omfattar lagring, rensning, förmalning och paketering (jfr. Spade, 1997). Exempelvis beskriver Kvarn Z att en förpackningsmaskin skulle underlätta produktionen, och att produktionskapaciteten skulle kunna öka då de upplever att förpackningen är en flaskhals, sett från ett perspektiv om tid. De funktioner som maskiner fyller i en produktion med inriktning på kulturspannmål tyder på att en kvarnverksamhet erfordrar en viss maskinell tillgång (jfr. Nilsson & Tryggestad, 2000). Det blir också tydligt i aktörernas berättelser att den maskinella tillgången påverkar produktionskapaciteten, och är kopplad till det Bourdieu (1986) benämner som *ekonomiskt kapital*. Eftersom det ekonomiska kapitalet är en grundläggande förutsättning för att producera en mjölprodukt, kan maskiner betraktas som en resurs med avgörande värde. Därigenom tydliggörs även ett samband mellan tillgång till resurser av ekonomiskt kapital och produktionsstorlek (jfr. Bourdieu, 1986). Begagnade kvarnar har låg kapacitet samtidigt som förpackning sker för hand, vilket innebär att en begränsad maskinell tillgång leder till en begränsad produktionskapacitet som ett resultat av en begränsad tillgång till ekonomiskt kapital.

De tillfrågade aktörerna framhåller att mjölproduktionen kräver industrilokaler för maskiner och lagringsutrymme (jfr. Naesman, 1994). Kvarn M ger följande beskrivning:

(...) förvaring är viktigt och jag har köpt en sjöfartscontainer (...). Det finns plats att förvara där, då förvaring ska vara kall och mörk. (...) mjöl kan bli dåligt om det lagras på sommaren. Då är det viktigt att ha en bra förvaring och ett kort tidsspann från malning till försäljning. (Kvarn M, 2020).

Med andra ord förklarar de att det inte enbart är en produkt som ska framställas, utan att produktkvaliteten ska säkerställas och underhållas (jfr. Westlin, 2006). Det krävs då förvaringsutrymme med rätt förutsättningar för att säkerställa produktkvaliteten på mjölet (ibid.). Kvarn N förklarar att möjligheten till förvaring påverkar bredden på spannmålssortimentet, samt att det finns ett otaligt antal kultursorter (jfr. Newton *et al.*, 2010) och att konsumentefterfrågan på de olika kultursorterna uppvisar stor variation. De beskriver att om verksamheten skulle öka måste det finnas resurser för att lagringsmässigt hålla isär de olika sorterna och samtidigt säkerställa att mjölpåsarna är korrekt märkta. På så sätt är det

inte enbart lagringsutrymme som är essentiellt vid förmalning av ett högre antal kultursorter, utan också att resurser för administration är av vikt. De fysiska utrymmen som aktörerna betonar vikten av pekar också mot Bourdieus (1986) teori om betydelsen av ekonomiskt kapital, och inbegriper även resurser för administration. Tillgången på kapitalet kan inte enbart möjliggöra framställandet av en mjölprodukt, utan också säkerställa och underhålla produktkvaliteten. Det blir också tydligt att en aktörs innehav av ekonomiskt kapital kan påverka verksamhetens sortimentsbredd, vilket är en följd av möjlighet till lagringsutrymme och resurser till administration.

Aktörerna betonar värdet av logistik, och några förklarar det i samband med att kultursorter kommer i mindre skördar än moderna kultivarer. Gerhardt *et al.*, (2019) bekräftar att i ekologisk odling ger kultursorter 2-4 ton avkastning per hektar, medan moderna sorter ger 4-6 ton per hektar. Kvarn Y beskriver att transporter är viktiga för att kvarnen ska gå runt, och omfattar många frakter både till konsumenter och mellan anläggningar: "*T.ex. ska små säckar som innehåller enkorn skalas på en speciell maskin, sedan fraktas till kvarnen i Halland för att malas och i nästa led ska det transporteras till konsumenten.*" I samband med transporter förklarar de att fraktkostnaden per kilo blir lägre om en lastbil fylls, men att det inte är vanligt förekommande då kulturspannmål kommer i små kvantiteter. De berättar vidare: "*Då är det en större ekonomisk utmaning att mala kulturspannmål än moderna sorter, som istället kommer i större kvantiteter.*" Transporter identifieras därmed som en viktig resurs i produktionen samt en korrelation mellan mindre volymer och högre transportkostnader förklaras. Behovet av transporter pekar mot Bourdieus (1986) teori om behovet av *ekonomiskt kapital*, inbegripande logistiktillgångar. Kunskap om ekonomi kan även tillräknas det ekonomiska kapitalet. (ibid.), vilket kan vara användbart för att planera transport i relation till att reducera transportkostnader. Därför kan det tolkas att kunskap om ekonomiska spelregler kan minska behovet av monetära tillgångar i transportsammanhang.

Samtidigt som materiella tillgångar har identifierats som nödvändiga resurser i förmalningsprocessen, går det att betrakta aktörernas utsagor från ett annat perspektiv på ekonomiskt kapital - det vill säga som monetära tillgångar (jfr. Carlhed, 2011). Ekonomiskt kapital är en betydelsefull resurs för kvarnverksamheterna, dels för att kunna investera i materiella resurser och dels för att investera i transporter. Det framgår även att en aktörs

monetära tillgångar kan påverka både produktionskapaciteten och produktionens sortiment. Exempelvis kan tillgången till detta ekonomiska kapital möjliggöra en investering i både mer robusta maskiner och administrativ arbetskraft, vilket kan generera en större volym mjöl samt ett bredare mjölsortiment.

4.2.3. Resurser och socialt kapital

Ett småföretags samarbete med andra småföretag med gemensamma aktiviteter, leverantörer och konsumenter förekommer ofta naturligt (Elmhøster, 2008). Olika former av samarbeten kan få märkbara strategiska betydelser för produktionsprocessen, marknadsföring och relationer med omgivningen (ibid.), vilket respektive aktör beskriver på olika sätt. Behovet av samarbete framhävs av exempelvis Kvarn Z, när de beskriver att ett nätverk för samarbete är essentiellt för att få tillgång till kunskap och erfarenheter, vilka tillgångar bidrar till kompetensutveckling (jfr. Persson, 2016). Med tillgång till kompetensutveckling beskriver de att de tydligare kunnat planera produktionen och ta medvetna produktionsbeslut. De förklarar att delaktighet i ett nätverk också genererar innovationskapacitet såsom att placera försäljningen så att förpackningen av säd synliggörs för konsumenten, vilket har varit essentiellt för att skapa förutsättningar för att nå ett bredare kundunderlag (jfr. Örebro universitet, 2002). Kvarn M förklarar också hur kontakter har bidragit till innovationskapacitet, där de framhäver att kontakt med andra kvarnverksamheter har underlättat kunskapsinhämtning som vidare resulterat i möjligheten att bygga upp en egen kvarn. De fördelaktiga aspekterna ett nätverk för samarbete har i samband innovationskapacitet visar på hur produktionen påverkas av nätverken. Bourdieus teori om *socialt kapital*, inbegripande nätverk för samarbeten, kan användas för att förklara sambandet och identifiera nätverk som en oundgänglig resurs (jfr. Woolcock & Naranya, 2000; Putnam, 2002). Tillgången på socialt kapital hjälper aktören att få tillgång till resurser bortanför aktörens räckvidd (ibid.), såsom exempelvis kunskap. Kunskapsresurserna har bidragit till vetskapen om hur ett bredare kundunderlag kan nås samt till vetskapen om hur en kvarn kan byggas upp. Socialt kapital blir därigenom både en oundgänglig resurs för att vinna en bredare krets av konsumenter, som kan ge utdelning i företagsammanhang (jfr. Bourdieu *et al.*, 1993), och en resurs för att inhämta kunskap som verkar för en ingång till att utöka de materiella tillgångarna (jfr. Putnam, 2002). Med andra ord identifieras nätverk som en resurs att utöka tillgången till både ett kulturellt kapital och ett ekonomiskt kapital.

Att explicit delta i ett nätverk kan vara ett framgångsrikt sätt att exponeras inför potentiella konsumenter eller leverantörer (Melin, 2002), vilket de tillfrågade aktörerna understryker. Kvarn Y, som inte själva bedriver odling av spannmål, betonar vikten av samarbete med leverantörer (jfr. Elmhester, 2008), när de uttrycker att ett lyckat nätverk av odlare är essentiellt. Med hjälp av ett lyckat nätverk möjliggörs inköp av kultursorter samt ökad möjlighet att säkerställa både önskad mängd spannmålssorter och önskad spannmålskvalitet. Kvarn Y beskriver exempelvis att: *“utan ett bra samarbete med odlare hade det inte gått att sälja Ölands lantvete som vi ville göra.”* Samarbete med leverantörer kan också leda till produktutveckling (Persson, 2016), vilket de exemplifierar med att ett samarbete med ett brett spann odlare ökar tillgången till ett brett sortiment kultursorter. Det breda sortimentet ökar vidare möjligheten att blanda de olika sorter som med fördel kan blandas. Betydelsen av att nätverka med leverantörer överskuggar emellertid inte värdet av att delta i ett nätverk med konsumenter (Melin, 2002). Kvarn N understryker att konsumentkontakt är en ytterst avgörande del i produktionen, då inkomster är en av de bestämmande faktorerna huruvida verksamheten är lönsam (jfr. Tillväxtverket, 2018). Med denna kontakt ökar förutsättningarna för försäljning, samt att möjligheten att etablera en framgångsrik konsumentrelation växer som ytterligare kan bidra till försäljning (jfr. Örebro universitet, 2002). Att ha tillgång till ett kontaktnätverk av leverantörer och konsumenter utgör ett värdefullt *socialt kapital* (Bourdieu *et al.*, 1993), då aktörerna kan använda nätverket för att positionera sig i det sociala fältet (Carlhed, 2011). Kapitalformen kan därigenom användas medvetet för både produktutveckling och ökad försäljning, vilket till sist resultera i att det ekonomiska kapitalet ökar i form av ökade monetära tillgångar.

Genom samarbete mellan småföretag kan dessa utveckla bättre konkurrenskraft (Örebro universitet, 2002), vilket både Kvarn X och Kvarn Z beskriver. Kvarn X upplever att det inte föreligger en påtaglig konkurrens, vilket innebär att de kan hjälpa andra aktörer att mala kulturspannmål i mindre kvantiteter för att möta en växande efterfrågan. Vidare förklarar Kvarn Z att de medverkar i ett kontaktnätverk bestående av tre småskaliga kvarnverksamheter. Kontaktnätverket är en god resurs om de behöver exempelvis utsäde av en kultursort, *“men vi samarbetar egentligen inte jättemycket, men nätverket har ändå väldigt stor betydelse.”* En annan viktig funktion nätverket fyller är att en del förfrågningar till Kvarn

Z skickas vidare till de andra kvarnarna, då de upplever att efterfrågan är större än vad de själva mäktar med och kan tillgodose. Att ett nätverk för samarbeten mellan småskaliga kvarnare utvecklar konkurrensen understryker fördelarna med *socialt kapital* (jfr. Bourdieu *et al.*, 1993). En sådan resurstillgång kan därigenom resultera i att volymen mjöl kan öka, fler kvarnverksamheter får hjälp att gå runt, samt att förutsättningarna att möta en växande efterfrågan ökar.

4.2.4. Resurser - en sammanfattning

Resurser för att mala kulturspannmål
Kunskap
Produktion som speglar omgivningens värderingar
Monetära resurser
Kulturgrödor
Maskiner - t.ex. kvarnar & förpackningsmaskin
Utrymmen - t.ex. förvaring & maskinlokaler
Transportering
Arbetskraft
Administration
Kontakter
Konsumenter
Sociala nätverk
Leverantörer

Figur 1. Sammanfattning av resurser som är betydelsefulla i förmalningsprocessen av kulturspannmål.

4.3 Möjligheter och hinder

Med stöd av aktörernas berättelse och Bourdieus kapitalbegrepp har både resurser nödvändiga för att mala kulturspannmål identifierats samt resursbehovet förklarats (jfr. Carlhed, 2011). De tillfrågade kvarnverksamheterna identifierade samtliga diverse

möjligheter och hinder att mala kulturspannmål, och placerade dessa i relation till olika resurstillgångar. Situationen att mala kulturspannmål kan ses som det en handlingssituation, vilket utgörs av olika förutsättningar som möjliggör och hindrar handlingar (jfr. Engdahl & Larsson, 2011). En aktörs handlingskompetens förbinds med dennes resurstillgångar, vilket sedermera bestämmer det som Giddens benämner *handlingsutrymme* (ibid.). Handlingsutrymmet utgör en aktörs möjligheter och hinder att handla (Giddens, 1997) utifrån hur resurstillgångar i form av kulturellt, ekonomiskt och socialt kapital fördelas mellan aktörer (Bourdieu *et al.*, 1993). Detta kapitel undersöker aktörernas upplevelser om hinder och möjligheter i relation till att öka produktionsvolymen mjöl genererat av kultursorter.

4.3.1. Handlingsutrymme och kulturellt kapital

Kunskap har identifierats som en resurs av stor betydelse i relation till förmalningsprocessen av kultursorter. Kunskapstillgångar hänger dels samman med produktionserfarenhet och dels med att samhällsliga resurser avsatts till forskning inom området (Gustavsson *et al.*, 1999), vilket samtliga tillfrågade aktörer berättar om. Det framhålls att kunskap är svårtillgänglig, att den faktiska kunskapen om kultursorter är begränsad (jfr. Villa *et al.*, 2005) samt att mjölnarutbildningar lyser med sin frånvaro. Kvarn X upplever avsaknad av politiska satsningar på och information om småskaliga livsmedelsproducenter. De beskriver att producenterna och deras behov att inhämta kunskap inte synliggörs som en följd bristen på både satsningar och informationsspridning, vilket försvårar tillgodogörande av kunskap. Vidare poängterar de: *“Det blir inte heller lätt för nya småskaliga kvarnverksamheter att etablera sig på marknaden om det inte finns tillgång på kunskap.”* Samtliga aktörer förklarar att kunskap istället inhämtas utanför det formella kunskapssystemet (jfr. Einarsson, 2015). Exempelvis framhåller Kvarn M att: *“Kunskap om malningsteknik är svårt att hämta i Sverige. Istället behöver man vara självlärd.”* Det som framträder här är en slags underdog-position, där entusiasterna inte upplever att de får det stöd som de borde. Vidare beskriver Kvarn M att kunskap berikas genom kontakt med andra mjölnare, eller mest fördelaktigt genom att vara uppväxt i ett lantbruk. Einarsson (2015) bekräftar värdet av uppväxten i ett lantbruk då den lågintensiva, men konstanta, exponeringen som ett barn får under en hel uppväxt inte är möjlig att fullt ut ersätta. Ladugården, kvarnen eller traktorn blir naturliga miljöer för barnet redan från spädbarnsåldern. (ibid.).

Att handha en produktion som återspeglar omgivningens värderingar utgör ytterligare en betydelsefull resurs. Kulturspannmål, och dess framställning, placeras alltmer i samhällets rampljus (Gerhardt, 2020), vilket Kvarn X upplever generera goda förutsättningar att både upprätthålla verksamheten och öka mjölproduktionen. De berättar följande:

Följderna av torkan 2018 var att fler konsumenter efterfrågar lokalt spannmål. De upptäckte hur gott kultursorter smakar och började handla mer. Sen kommer de tillbaka och vill ha mer. (...). Myndigheterna har mer och mer börjat synliggöra landsbygden och pratar mycket om att höja landets självförsörjningsgrad. (Kvarn X, 2020)

Utöver ett växande konsumentintresse upplever Kvarn X en allt mer framstående diskussion om landets självförsörjningsgrad (jfr. Jordbruksverket, 2019). De ser diskussionen som en möjlighet att öka allmänhetens vetskap och därigenom synliggöra småskalig kulturspannmålsproduktion. Vidare betonar Kvarn Z också just det här med allmänhetens låga vetskap, men de upplever emellertid en ständigt växande uppmärksamhet av kultursorter då de genererar ett hälsosamt och smakrikt mjöl med mycket goda bakegenskaper (jfr. Gerhardt, 2020; Wendin *et al.*, 2020). Vidare lyfter de fram hela produktionskedjan, från odling till färdig mjölprodukt, i ljuset av hälsofördelaktighet och hållbarhet, vilket uppskattas ge en växande efterfrågan. Beske *et al.* (2014) och Ilbery & Maye (2004) verifierar ett ständigt ökande konsumentintresse av hållbar och hälsosam livsmedelsproduktion (ibid.), vilket speglar karaktären av mjölproduktionen av kulturspannmål (Gerhardt, 2020). Kvarn Z menar fortsättningsvis på när samhällets olika organ, såsom myndigheter, kommuner och media, diskuterar dessa fördelar så synliggörs småskaliga kvarnverksamheter allt mer. Detta upplever de utgöra goda möjligheter för en ökad produktion av kulturspannmål.

När omgivningens element både fysiskt och socialt upprättar möjligheter och begränsningar skapas ett *handlingsutrymme* (Giddens, 1997). I detta sammanhang kan tillgång till kunskaper utgöra såväl möjligheter som hinder för kvarnverksamheter. När det är svårt att inhämta kunskap uppstår ett hinder som begränsar en aktörs upplevda handlingsutrymme i fråga om att mala kulturspannmål. Det hinder som utgörs av snäva kunskapstillgångar kan även placeras i jämförelse med småskaliga livsmedelsproducenter med mer omfattande kunskapstillgångar (jfr. Engdahl & Larsson, 2011). Med exempelvis en uppväxt i ett

småskaligt jordbruk eller en etablerad strukturell småskalig livsmedelsförsörjning ökar förutsättningarna för kunskapsinhämtning (jfr. Einarsson, 2015). Som en följd möjliggörs aktörers handlingsutrymme att utveckla sina kvarnverksamheter eller att etablera en småskalig kvarnverksamhet och därigenom öka volymen mjöl gjord på kulturspannmål (ibid.). Med andra ord pekar en snäv tillgång till detta specifika *kulturella kapital* mot att utgöra ett hinder i en aktörs handlingsutrymme. I fråga om att handha en produktion som motsvarar samhällets värderingar kan möjligheter för kvarnverksamheters försäljningsförmåga upprättas. Ett ökande samhällsintresse av hållbart och hälsosamt livsmedel (jfr. Beske *et al.*, 2014; Ilbery & Maye, 2004) leder till att kulturspannmålsproduktionen kan möta det växande intresset. På så sätt kan aktörernas mjölförsäljning utgöra en illustration av de möjligheter till ett växande handlingsutrymme som samhällets värderingar anger (jfr. Giddens, 1997), vilket innebärande goda möjligheter att öka produktionsvolymen mjöl som går till försäljning.

4.3.2. Handlingsutrymme och ekonomiskt kapital

Monetära och materiella tillgångar har identifierats som betydelsefulla resurser mjölproduktionen av kultursorter. Tillgångarna upplevs av samtliga aktörer tillgodoses genom ekonomisk ersättning för produkten och produktionens kostnader, men däremot skiljer sig aktörernas uppfattning om möjligheten till ersättning. Aktörerna erfar även högre produktionskostnader för kultursorter än för moderna sorter (jfr. Gotlin, 2017), exempelvis fraktkostnader, vilket fordrar en prissättning som återspeglar de höga kostnaderna. Kvarn Y berättar följande: *“Det går att sälja mjölet för ett högre pris, men man kan inte ha en för hög prissättning för kan man inte sälja. (...). Det gör att vi inte bara kan sälja kulturspannmål.”* Kvarn Z, å andra sidan, upplever att efterfrågan är så hög att mer mjöl måste produceras: *“Jag höjde priset på emmer för två år sedan. (...). Ingen ifrågasatte det, utan snarare antog de flesta att det måste vara ett jättebra mjöl för att det är så dyrt.”* I kontrast upplever Kvarn M en begränsad försäljning, vilken begränsning resulterar i att produktionsvolymen kulturspannmål i dagsläget inte motsvarar den eftersträevade volymen. Kvarn M beskriver vidare: *“Kulturspannmål är dyrare att framställa än många moderna sorter så kan det vara ett orosmoment att få sin produkt såld.”*

En till utmaning ligger i odlare-ledet. Det är ganska ensamt att odla kulturspannmål. (...). Det är en utmaning att hitta odlare (...) av gamla sorter för alla är inte det. (...) Det passar att blanda vissa sorter när man malar, men det är olika hur det passar i odlarens växtföljd. (Kvarn Y, 2020).

Det har påvisats att tillgång till insatsvaror är en betydelsefull resurs för att upprätthålla en produktion (jfr. Nilsson & Tryggestad, 2000), vilken insatsvara är kulturgrödor. I ovan citat beskriver Kvarn Y svårigheten att hitta leverantörer av grödor då de erfarar ett litet utbud odlare som odlar kulturspannmål. Å andra sidan framhåller Kvarn N att det är förunderligt att inte fler odlar kultursorter då det finns stora möjligheter att skapa ett självuppehållande system (jfr. Gerhardt *et al.*, 2019). Som en följd av brist på dessa sorter förmår inte Kvarn X att mala den mängd de önskar och har kapacitet till. De beskriver att den bristfälliga tillgången på kulturspannmål utgör hinder att producera en större volym mjöl. Den begränsade tillgången till kultursorter var den faktorn som bestämde taget på föregående års mjölproduktion för Kvarn X. Ett annat perspektiv presenteras av Kvarn Z, vilka uttrycker att det som mals enbart har odlats av verksamheten själva då de upplever att konsumenterna vill se åkrarna. Därigenom upplevs marktillgången utgöra en begränsning i deras produktion: *“Vi odlar på 30 hektar/år (...), en del mark ska ligga i kvävevall i olika perioder. (...). Sett från ett perspektiv om areal så finns det inte utrymme att öka skördarna (...).”*

Ur maskinell synvinkel upplever Kvarn X och Kvarn Z en utmaning i att tillgodose nuvarande efterfrågan på mjöl genererat av kultursorter, och Kvarn X beskriver att konsumenterna måste vänta en tid på mjölprodukterna. Maskinell tillgång beskrivs som svåråtkomlig då inköp av moderna maskiner kan vara en oerhörd kostnad för verksamheten. De erfar därigenom ett tidskrävande arbete att bygga ihop en kvarn, låg kapacitet i kvarnen och en manuell tidskrävande förpackning, vilket tillsammans utgör hinder för produktionsökning. *“Och därför är det ett stort behov av fler småkvarnar.”* Kvarn M, Kvarn N och Kvarn Y, å andra sidan, upplever ingen maskinell begränsning att öka mjölvolymer kulturspannmål i sin produktion. Exempelvis beskriver Kvarn M följande: *“Med hjälp av kontakter och lite pengar har jag köpt en förpackningsmaskin för en mindre summa än vad den egentligen kostar. (...) det finns kapacitet i maskinerna att öka mjölproduktionen.”*

Huruvida aktörernas mjölproduktion har förutsättningar att öka, eller att etableras, utgör en illustration av de gränser för *handlingsutrymmet* som monetära tillgångar fastställer (jfr. Giddens, 1997). Att produktförsäljning med lämplig prissättning betraktas som begränsad resulterar i att produktionskostnaden inte förmodas täckas, vilket därmed utgör hinder i förmalningen av kultursorter. Hindret innebär också att det blir en utmaning att bland annat investera i maskiner, administration, lokaler, transporter och grödor, vilka resurser som är viktiga i förmalningsprocessen. I kontrast framhålls även en god möjlighet till inkomst motsvarande produktionskostnad. Distinktionen i uppfattning om monetär tillgänglighet innebär att denna i sig inte kan kategoriseras utgöra möjligheter eller hinder, utan snarare definieras handlingsutrymmet, som vidare antingen möjliggör eller hindrar förmalningsprocessen av kulturspannmål (jfr. Giddens, 1997). Aktörernas tillgång till materiella resurser utgör däremot en begränsning i handlingsutrymmet att öka mjölvolymer genererat av kultursorter. Kulturgrödorna är den insatsvara som krävs i mjölproduktionen och kvarnar är den maskin som är huvudkomponenten i produktionen, vilka resurser visat sig vara relativt svåråtkomliga. Tillgången till maskiner kan vara begränsad då det kräver sociala kontakter, kunskap och/eller monetära tillgångar - om än i varierande omfattning - för att investera i en kvarn. Likaledes är förpackningsmaskiner svåråtkomliga, vilken maskin kan möjliggöra förutsättningar att öka produktionskapaciteten. De äldre spannmåls tillgänglighet utgör en begränsning i handlingsutrymmet då dessa upplevs vara en bristvara. Därmed utgör den relativt begränsade tillgången till materiella resurser, maskiner och grödor, ett hinder att öka volymen mjöl genererat av kultursorter (jfr. Giddens, 1997). För att ytterligare illustrera de gränser i handlingsutrymmet som spannmålstillgången fastställer, kan småskaliga kvarnverksamheter med inriktning på kulturspannmål jämföras med industriella storkvarnar som inriktar sig på moderna icke-ekologiska spannmålssorter. Det är en försvinnande liten del av all spannmål, som odlas på Sveriges ca en miljon hektar odlingsareal, som är av kultursorter (Gotlin, 2018; SMHI, 2019). Istället är det moderna sorter av havre, vete och korn som odlas på de största arealerna (ibid.). Därmed blir storkvarnarnas handlingsutrymme att mala säd större då de moderna spannmålssorterna är, i jämförelse med kultursorterna, mer lättillgängliga i form av att det inte råder odlingsbrist (jfr. Giddens, 1997). Ur ett framtidsperspektiv, å andra sidan, för småskaliga kvarnverksamheter med inriktning på kulturspannmål kan det finnas större möjligheter att öka mjölproduktionen. Detta med anledning av att potentialen för fler att odla kultursorter ökar som ett resultat av att

dessa sorter har fördelaktiga odlingsaspekter¹¹ och att samhällsintresset för de gamla sorterna växer (jfr. Björklund & Helmfrid, 2010; Gerhardt *et al.*, 2019).

4.3.3. Handlingsutrymme och socialt kapital

Sociala kontakter och nätverk har identifierats vara nödvändiga resurser för att bedriva kvarnverksamheter med inriktning på kulturspannmål. Kvarn N berättar följande: *“Det är inte jättemånga som håller på med kulturspannmål (...) och att mala med äldre kvarnar.”* Dessutom förklarar de att lantbrukare och mjölnare är ett ålderstiget släkte, och att det är få unga som vill överta de äldres gårdar (jfr. Hörle, 2003). Åldersstrukturen i lantbruket upplevs utgöra ett hinder då det finns brist på aktörer som producerar kulturspannmål och därmed blir det en utmaning att öka mjölvolymen (ibid). De klargör vidare att allmänhetens kunskaper om äldre spannmålssorter är låg, och att en förklarande faktor till det kan vara att det finns ett förhållandevis lågt antal kulturspannmålsproducenter som kan synliggöras på marknaden. Rosvall (2019) bekräftar bilden av att en ökad kunskap om livsmedel i allmänhet, och kulturspannmål i synnerhet, resulterar i att efterfrågan på och produktionen av kultursorter expanderar. Motsvarande kan en ökad kunskap hos allmänheten lättare tillgodoses om fler småskaliga kulturspannmålsproducenter etableras och synliggörs. (ibid.). Informanterna ger samma bild av situationen, nämligen att avsaknaden av småskaliga kvarnverksamheter och odlare med inriktning på kultursorter försvårar mjölproduktionen ur flera perspektiv utöver försäljning¹² (jfr. Elmhester, 2008). Antalet enheter som kan ingå i det sociala nätverket begränsas, även om de är spridda över ett stort geografiskt område (jfr. Rydén, 2007). Begränsningen kan, som påvisat ovan, strypa tillgängligheten till kulturellt kapital och ekonomiskt kapital (jfr. Bourdieu *et al.*, 1993).

Kvarn Y och Kvarn Z betonar värdet av att explicit delta i ett nätverk med andra aktörer inom fältet (jfr. Melin, 2002), vilket deltagande möjliggörs av en specifik förening i synnerhet:

(...) föreningen Allkorn. (...). Vi har fått tillgång till råd och hjälp och fått kontakt med odlare i hela Sverige. Vi har också kunnat nå ut till många konsumenter och utan det hade det varit svårare att driva kvarnen. (Kvarn Y, 2020).

¹¹ Se exempelvis kapitel 1.4

¹² Se kapitel 4.2.3

Allkorn är en ideell förening som startade 1995, vars medlemmar verkar för att genom odling bevara och utveckla en mångfald av lokalt anpassade sädessorter (Allkorn, u.å.). Föreningen avser vidare att främja förädling och försäljning samt öka konsumenternas intresse för ekologiskt odlade kultursorter (ibid.). Kvarn Z berättar att Allkorn har ett stort antal medlemmar anslutna till sig. Det har möjliggjort ett samarbete med ett par andra småskaliga kvarnverksamheter och att: *“vi har kunnat byta utsäde. Ibland blir det inte heller som vi hade tänkt oss och då kan det vara bra att ha kontakterna om t.ex. några kilon saknas.”*

Tillgång till ett socialt nätverk utgör ett exempel på när omgivningens element både fysiskt och socialt upprättar möjligheter och hinder i aktörernas *handlingsutrymme* (jfr. Giddens, 1997). I detta sammanhang finns det ett relativt litet antal aktörer som yrkesmässigt sysselsätter sig med både odling och förmalning av kultursorter (jfr. Gotlin, 2018; Brödpassion, u.å), vilket innebär att antalet aktörer som kan delta i detta specifikt yrkesmässiga nätverk begränsas markant. Som påvisats är sociala nätverk en oumbärlig resurs för att en aktör ska kunna nå resurser som befinner sig bortanför aktörens räckvidd (jfr. Bourdieu *et al.*, 1993). Ett snävt antal deltagare i nätverket medför få möjligheter för aktörer att berika kulturellt- och ekonomiskt kapital, vilka kapitalkategorier inbegriper resurstillgångar som tidigare beskrivits är essentiella för att mala kulturspannmål. Därigenom identifieras hinder i kvarnverksamhetens handlingsutrymme i fråga om att öka volymen mjöl med inriktning på kulturspannmål. Att mjölnarna uppnår en hög ålder och att det finns få unga som vill ta över utgör också ett hinder, då det begränsar antalet producenter som både kan generera mjöl och ingå i det sociala nätverket. Å andra sidan kan föreningen Allkorn identifieras som en plattform som lägger grunden för ett socialt nätverk med inriktning på kulturspannmål. Genom föreningen blir ett socialt nätverk tillgängligt, och aktörer kan explicit delta i nätverket där odlare, konsumenter och mjölnare samlas, vilket genererar förutsättningar att utvidga tillgångar till både ekonomiska och kulturella resurser. På så sätt kan Allkorn verka som en magnet som drar till sig potentiella samarbetspartners, leverantörer och konsumenter, och därigenom finns det goda möjligheter att organisera nätverk om fler aktörer inom branschen¹³ etableras. Fortsättningsvis utgör föreningen ett exempel på ett av

¹³ I detta sammanhang åsyftar branschen de aktörer som yrkesmässigt sysselsätter sig med kulturspannmål - om än i varierande omfattning.

omgivningens element som socialt upprättar möjligheter för aktörer att samarbeta, vilket vidare upprättar fysiska möjligheter att mala kulturspannmål - och lägger grunden till att kunna öka mjölvolymer genererat av kulturspannmål (jfr. Giddens, 1997).

5. Slutsats och slutord

Analysen av informanternas berättelser visade att det finns både möjligheter och hinder att öka produktionsvolymen mjöl genererat av kultursorter i Sverige. Dessa möjligheter och hinder utgörs av tillgängligheten av de resurser som är essentiella i förmalningsprocessen av kulturspannmål. De betydelsefulla resurser som identifierats är kunskap, kulturellt värdefulla objekt, monetära tillgångar, kulturgrödor, arbetskraft, maskiner, industrilokaler, transporter, administration, kontakter och sociala nätverk. Dessa resurser utgör både hinder och möjligheter att mala kultursorter - och öka mjölvolymer. Att samhällets intresse för både produktion och konsumtion av kulturspannmål ständigt växer resulterar i goda möjligheter att allt fler aktörer inriktar sin produktion på dessa spannmålssorter. I sin tur kan detta möjliggöra både växande innehav av en produktion som återspeglar samhällsvärderingar som vidare leder till ökad försäljning, större utbud av säd att mala och ökade förutsättningar för samarbete som bidrar till företagsutveckling. Tillgången på kunskap och materiella resurser, å andra sidan, upplevs utgöra hinder i att öka mjölvolymer av kulturspannmål. Att tillgodose kunskap utgör ett hinder eftersom det finns begränsade kontakter mellan och utbildningar för mjölnare, vilket begränsar aktörer som vill ställa om produktionen till kulturspannmål. De materiella resurserna är svårtillgängliga då det krävs kunskap, leverantörer och monetära tillgångar - som upplevs vara bristvaror - för att investera i och / eller själv producera maskiner, förvaring, transporter och säd. Det är också ett hinder att mjölnarna och odlarna är äldre samt att det inte alltid finns någon som tar över. Slutligen upplevs förutsättningarna att få ekonomisk ersättning för produktionskostnaden olika mellan de olika kvarnverksamheterna. Hur möjligheten till ersättning ser ut utgör ett avgörande antingen hinder eller möjlighet att bedriva en kvarn och både mala samt öka volymen mjöl genererat av kulturspannmål. I dagsläget finns det kvarnverksamheter som har kapacitet att producera större kvantiteter mjöl, men som avböjer på grund av bristande möjlighet att få ekonomisk ersättning.

Denna uppsats har utgjort en del av forskningsprojektet 'Historiska sädeslag i framtidens mat' som undersöker potentialen hos kulturspannmål i ekologisk produktion och omfattar hela kedjan från odling till färdig produkt. Eftersom forskningsprojektet har identifierat att

småskalig malning av kultursorter är en flaskhals har denna undersökning fokuserat på att undersöka hinder och möjligheter för en produktionsökning av detta. Till sist kan det tilläggas att denna undersökning verkar som ett kunskapsunderlag för både forskningsgruppen och för näringslivet med producenter av kulturspannmål. Undersökningens resultat kan med fördel kompletteras med andra undersökningar, som exempelvis utreder vilka åtgärder som krävs för att överkomma hindren och ta vara på möjligheter för att tillgodose en ökad mjölvolyms kulturspannmål.

6. Referenslista

Publicerade referenser

- Bergström, G., & Boréus, K. (2012) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Beske, P., Land, A. & Seuring, S. (2014). Sustainable supply chain management practices and dynamic capabilities in the food industry: A critical analysis of the literature. *International Journal of Production Economics*, 131–143. Elsevier B.V. Vol. 152.
- Bourdieu, P. (1996). *Homo Academicus*. Stockholm: B. Östlings Bokförlag Symposion.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. 241-258, New York: Greenwood Publishing Group.
- Bourdieu, P. (1979). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P., Broady, D. & Palme, M. (1993). *Kultursociologiska texter*. 4. uppl. Stockholm: Östlings bokförlag. Symposion.
- Carlhed, C. (2011). Fält, habitus och kapital som kompletterande redskap i professionsforskning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 18(4).
- Carlsson, B.G., Kolbus, D., Larsson, H. & Olsson, L. (2017). Baka med kultursorter och surdeg. *Vårt älskade bröd*. Malmö: OrdBildarna AB.
- Einarsson, P. (2015). *Traditionell kunskap i modernt lantbruk*. Uppsala: Naptek, traditionell kunskap och biologisk mångfald.
- Elmhøster, K. (2008). *Små företag i strategiska nätverk: hur påverkas det enskilda företagens utveckling?*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Engdahl, O. & Larsson, B. (2011). *Sociologiska perspektiv*. 2:7 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson Barajas, K., Forsberg, C. & Wengström, Y. (2013). *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: Vägledning för examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. Stockholm: Natur och kultur.
- George, R.A.T. (2011). *Agricultural seed production*. Cambridge, Mass: CABI
- Giddens, A. (1997). *Sociology*. 3. uppl. Cambridge: Polite.
- Gustavsson, P., Hansson, P. & Lundberg, L. (1999). Technology, resource endowments and international competitiveness. *European Economic Review* 43: 1501-1530.

- Helmfrid, H. & Björklund, J. (2010). *Klimatsmart lantbruk : hållbara lösningar för framtiden*. Uppsala: Centrum för uthålligt lantbruk CUL, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Ilbery, B. & Maye, D. (2005). Food supply chains and sustainability: evidence from specialist food producers in the Scottish/English borders. *Land Use Policy*, 331–344 Elsevier Ltd. Vol. 22 (4).
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Lehrman, A., Chatzopoulou, S., Feng, L., Forabosco, F., Jonas, E., Karantininis, K., Levander, F., Nicolia, A., Rydhmer, L., Röcklinsberg, H., Sandin, P., Sundström, J. & Zhu, L.H. (2014). *Framtidens mat : om husdjursavel och växtförädling*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Leino, M.W. (2017). *Spannmål. Svenska lantsorter*. Nordiska museets handlingar 142. Nordiska museets förlag: Stockholm.
- Melin, U. (2002). *Koordination och informationssystem i företag och nätverk*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Mergoum, M., Singh, P.K., Anderson, J.A., Peña, R.J., Singh, R.P., Xu, S.S. & Ransom, J.K. (2009). Spring Wheat Breeding. I: Carena, M.J. (ed.) *Cereals*, 127–156. New York: Springer US.
- Naesman, M. (1994). *Metod för bestämning av dimensionerande nyttig last i industrilokaler: med tillämpningsexempel*. Stockholm: BLOCO AB.
- Newton, A.C., Lichtfouse, E., Hamelin, M., Navarrete, M. & Debaeke, P. (2010). Cereal Landraces for Sustainable Agriculture. *Sustainable Agriculture*. Dordrecht: Springer Netherlands, 147–186. Vol. 2.
- Nilsson, C. H. & Tryggestad, K. (2000). Produktion – Från funktion till flöden. *Flödesekonomi–Supply Chain Management*, 57-73.
- Opdenakker, R. (2006). Advantages and disadvantages of four interview techniques in qualitative research. *Forum qualitative sozialforschung/forum: Qualitative social research*. No. 4. Vol. 7.
- Patel, R., & Davidson, B. (2011). *Forsknings metodikens grunder. Att planera genomföra och rapportera en undersökning*. 4. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Putnam, R.D. (2002). *Democracies in flux the evolution of social capital in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
- Rydén, I. L. (2007). Litteracitet och sociala nätverk ur ett andraspråksperspektiv. *rapport nr.: ROSA 10*. Göteborg: Göteborgs universitet.

- Spade, B. (1997). *Tag hand om tekniken: inventering av kulturhistoriska industrimiljöer*. Riksantikvarieämbetet: Stockholm
- Sturges, J. E. & Hanrahan, K. J. (2004). Comparing telephone and face-to-face qualitative interviewing: a research note. *Qualitative research*, 4(1), 107-118.
- Teorell, J. & Svensson, T. (2007). *Att fråga och att svara: Samhällsvetenskaplig metod*. 1. uppl. Stockholm: Liber.
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. 4. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Ulväng, G. (2017). *Alsta: Industrier i Örsundaåns dalgång*. Malmö: Systemtext AB
- Villa, T. C. C., Maxted, N., Scholten, M. & Ford-Lloyd, B. (2005). Defining and identifying crop landraces. *Plant Genetic Resources*, 3(3), 373-384.
- Wendin, K., Mustafa, A., Ortman, T. & Gerhardt, K. (2020). Consumer Awareness, Attitudes and Preferences towards Heritage Cereals. *Foods*, 1-13. Vol. 9 (6).
- Westlin, H. (2006). *Samverkan vid skörd, torkning och lagring av spannmål : sparar upp till tusen kronor per hektar*. Uppsala: Institutet för jordbruks- och miljöteknik
- Woolcock, M. & Naranya, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *The World Bank Observer* 15, 225– 49, THE WORLD BANK.
- Wouw, M., Kik, C., Hintum, T., Treuren, R. & Visser, B. (2010). Genetic erosion in crops: concept, research results and challenges. *Plant Genetic Resources*, 1- 15. Vol. 8 (1). Cambridge: Cambridge University Press.
- Åkerlund, D. (2017). *Guide till akademiskt skrivande: Om att skriva rapporter, uppsatser och självständiga arbeten på universitet och högskolor*. Karlstad: IPS-KAU.
- Österling, M. (2010). *Biotiska och abiotiska faktorerers betydelse för flodpärlmusslans fortplantning och överlevnad i Ljungans biflöden*. Karlstad: Karlstads universitet.

Publicerade referenser

- Allkorn. (u.å.). *ALLKORN - En förening för mångfald och livsmedelskvalitet*. Tillgänglig: <http://www.allkorn.se/allkorn.aspx?sida=startsida> [2020-05-15]
- Apple. (2020). *Använda FaceTime med iPhone, iPad och iPod touch*. Tillgänglig: <https://support.apple.com/sv-se/HT204380> [2020-05-22]
- Brödpassion. (u.å.) *Hitta bra mjöl i Sverige*. Tillgänglig: https://brodpassion.se/?page_id=2946 [2020-05-12]
- Cinque, S. (2008). *I vargens spår. Myndigheters handlingsutrymme i förvaltningen av varg*. Tillgänglig: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/17265/2/gupea_2077_17265_2.pdf [2020-05-10]

- Eldrimner. (2015). *Vad är mathantverk?*. Tillgänglig:
<https://www.mathantverk.se/core/files/vad%5Far%5Fmathantverk%5FA4%2Epdf>
[2020-04-07]
- Folkhälsomyndigheten. (2020). *Covid-19*. Tillgänglig:
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/smittydd-beredskap/utbrott/aktuella-utbrott/covid-19/> Hämtad: [2020-05-15]
- Gerhardt, K. (2020). *Historiska sädeslag i framtidens mat. Kulturspannmålens roll för ekologisk spannmålsproduktion och konsumtion - kan vi lära oss av historien?*.
Tillgänglig:
<https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/centrum-for-biologisk-mangfald-cbm/forskning/forskningsprojekt/forskningsprojekt-vid-cbm/kulturspannmalens-roll-for-ekologisk-spannmalsproduktion-och-konsumtion---kan-vi-lara-av-historien/> [2020-03-21]
- Gerhardt, K., Wallman, D. & Axelsson Linkowski, W. (2019). *Äldre sorters spannmål och extremvädret 2018 - hur gick det?*. Tillgänglig:
<https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/fu-food/publikationer/future-food-reports/al-dre-sorters-spannmal-ff8-web.pdf> [2020-02-25]
- Gotlin, M. (2018). *Gamla sädeslag åter i ropet*. Tillgänglig:
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/orebro/gamla-sadesslag-ater-i-ropet> [2020-04-28]
- Hollertz, E. (2016). *Mjölaren kan inte mala*. Tillgänglig:
<https://nt.se/asikter/ledare/mjolnaren-kan-inte-mala-om4237867.aspx> [2020-04-12]
- Hörle, S. (2003). *Bonden blir allt äldre*. Tillgänglig:
<https://www.atl.nu/lantbruk/bonden-blir-allt-aldre/> [2020-05-22]
- ISOF. (2018). *Om kvarnar och mjöl*. Tillgänglig:
<https://www.isof.se/matkult/brod/om-kvarnar-och-mjol.html> [2020-03-22]
- Jordbruksverket. (2019). *Långsiktiga effekter av torkan 2018 och hur jordbruksverket kan bli mer motståndskraftigt mot extremväder*. Tillgänglig:
https://www2.jordbruksverket.se/download/18.21625ee16a16bf0cc0eed70/1555396324560/ra19_13.pdf [2020-04-21]
- Kalmar läns museum. (2017). *Ölands väderkvarnar*. Tillgänglig:
<https://www.kalmarlansmuseum.se/byggnadsvard/olands-vaderkvarnar/> [2020-03-22]
- Klimataktion. (u.å.) *Mathantverk*. Tillgänglig:
<http://attsattfravtivel-klimataktion.se/mathantverk/> [2020-04-17]
- KRAV. (2019). *Mjölaren som vill att vi ska äta som på forntiden*. Tillgänglig:
<https://www.krav.se/hallbaraval/mjolnaren-som-vill-att-vi-ska-ata-som-pa-forntiden/>
[2020-04-07]

- Länsstyrelsen. (2018). *Ett rikt odlingslandskap RÅU 2018*. Tillgänglig: <http://extra.lansstyrelsen.se/rus/SiteCollectionDocuments/Uppfoljning%20och%20utvärdering/Uppfoljning%202019/13%20EttRiktOdlingslandskapRAU2018.pdf> [2020-05-15]
- Persson, J. (2016). *Företag som samverkar är mer innovativa*. Tillgänglig: <https://tillvaxtverket.se/statistik/vara-undersokningar/resultat-fran-fovven/2016-05-23-foretag-som-samverkar-ar-mer-innovativa.html> [2020-04-21]
- Rosvall, S. (2019). *Efterfrågan på kulturspannmål blir allt större*. Tillgänglig: <https://www.ja.se/artikel/60466/efterfragan-p-kulturspannml-blir-allt-storre.html> [2020-05-15]
- Sjöö, K. (u.å.). *Vattendrivna kvarnar*. Tillgänglig: <http://www.vardavattendragen.se/SiteCollectionDocuments/faktablad-vattendrivna-kvarnar-A4.pdf> [2020-03-22]
- SMHI. (2019). *Spannmål som bättre klarar ändrat klimat - fördjupning*. Tillgänglig: <https://www.smhi.se/klimat/klimatanpassa-samhallet/exempel-pa-klimatanpassning/spannmal-som-battre-klarar-andrat-klimat-fordjupning-1.142358> [2020-04-28]
- Svensson, P. (2015). *Kvalitativ och kvantitativ undersökningsmetodik*. Tillgänglig: <https://student.portal.chalmers.se/sv/chalmersstudier/programinformation/maskinteknik/kanidatarbete/Documents/20150225%20Vetenskapsmetodik%20förel%202%20PS.pdf> [2020-03-11]
- Warbro Kvarn. (2017). *Ekologiskt stenmalet mjöl*. Tillgänglig: <https://warbrokvarn.se/mjol/> [2020-03-22]
- Ytterjärna Forum. (2018). *Ekologiskt kretsloppsjordbruk - vanliga frågor och svar*. Tillgänglig: <http://www.ytterjarنافorum.se/vanliga-fragor-och-svar-ekologiskt-kretslopp/> [2020-05-18]
- Åkesson, U. (u.å.). *Om odling av enkorn, virvelkvarnar och långjästa surdegsbröd*. Tillgänglig: <https://agrovast.se/om-odling-av-enkorn-virvelkvarnar-och-langjasta-surdegsbrod/> [2020-03-22]
- Öhrvall, R. (2014). *Vad menas med representativa urval?. Politologerna. Statsvetenskaplig analys av svensk politik*. Tillgänglig: <https://politologerna.wordpress.com/2014/07/27/vad-menas-med-representativa-urval/> [2020-04-04]
- Örebro universitet. (2002). *Sociala relationer viktiga för lyckat företagande*. Tillgänglig: <https://www.forskning.se/2002/09/18/sociala-relationer-viktiga-for-lyckat-foretagande/> [2020-04-21]

Bilaga 1

Presentation av informanter

Kvarn X

Sedan 1980-talets slut har Kvarn X odlat ekologiska moderna sorter, och med tiden fortsatte lantbruket i nästa led med att förädla och mala spannmålet. Emellertid uppstod intresset av kultursorter först för 10 år sedan. *“Idag har vi en spannmålsanläggning, kvarnhus och maskiner för att hela systemet ska funka. Och ett bageri finns där också.”* Verksamheten utgörs av fyra anställda och är belägen i ett område i Svealand, och karaktäriseras av småskalig produktion som kontrollerar hela kedjan; från sådd till produkt. Mjölproduktionen utgörs av både moderna och kultursorter, och däribland ett brett sortiment sädesslag, men större kvantiteter av äldre sorter köps in från en odlare. *“Sen kör vi med vals och med stenkvarn. De går jättebra ihop med kultursorter (...), men ibland är det svårt att få tag på det. (...). Det finns en stor efterfrågan på det mjölet (...), och vårt räcker inte till.”* De klargör att valskvarnen har kapacitet att mala 70 - 100 kg/h och stenkvarnen 200 kg/h. Föregående år maldes emellertid 20 ton kultursorter på anläggningen då tillgång på spannmål var begränsad.

Kvarn Y

Ungefär 70 år tillbaka renoverades en väderkvarn i södra Sverige till en valskvarn, vilken köptes av Kvarn Y flera decennier senare. *“[Företaget] har byggt upp ett varumärke som består av två kvarnar (...). I många år körde vi med de gamla maskinerna, men sedan byggde vi ut kapaciteten (...).”* Produktionen omfattar 10 anställda och förmalningen utförs på två skilt placerade anläggningar i landets södra del. Anläggningarna utgörs av två valskvarnar med en kapacitet att mala 2,5 ton/h, tre kopplade stenkvarnar med 1,5 ton/h och en stenkvarn med 100-150 kg/h. Allt spannmål är ekologisk och genereras genom samarbete med odlare där moderna sorter och kultursorter ingått i produktionen sedan start. De klargör vidare att *“den största volymen är moderna sorter och kanske 20 - 30 % är kultursorter. (...). Vi har skapat en ideologi som genomsyrar företaget i alla led att värna om djur och natur, och då är kulturspannmål bra (...). Vi hoppas kunna främja den produktionen och öka mer.”* Föregående år maldes ungefär 440 ton kulturspannmål av verksamheten.

Kvarn Z

Under 1980-talet började ett par med ekologisk odling av grödor i sydvästra Sverige. Med tiden byggdes en kvarnverksamhet bestående av tre seriekopplade valsstolar, vilken deras dotter tog över för ett par år sedan. Intresset för kultursorter uppkom vid sekelskiftets början, och ersätter idag merparten av verksamhetens produktion av moderna sorter. Kvarn Z berättar: *“vi har hela kedjan med ekologisk odling, kvarn och gårdsbutik. (...). Vi maler nästan bara i vår egen kedja och köper inte in spannmål. (...). Det går att mala 180 - 200 kg/h i kvarnen. (...). Efterfrågan på mjölet är större än vad vi mäktar med (...).* I nuläget bedrivs verksamheten med hjälp av en heltidstjänst och ungefär en halvtidstjänst. Vidare berättar Kvarn Z att ur ett perspektiv om efterfrågan finns enormt utrymme att öka

mjölproduktionen. Emellertid är det inte möjligt sett från perspektiv om markareal, produktionskapacitet och tid.

Kvarn M

Ungefär 15 år tillbaka startade ett antal lantbrukare i sydvästra Sverige en ekonomisk förening, i vilken Kvarn M ingår. Föreningen odlar både moderna sorter och kultursorter, och har sedan en tid tillbaka producerat mjöl och gryn. Mjöl produceras i tre av medlemmarnas egna kvarnar - stenkvarnar och virvelkvarnar - och genom inhyrda valskvarnar, men kvarn M håller på att bygga upp sin egen kvarn. *“Jag säljer in spannmål till föreningen som säljer vidare till konsumenten och det är även mjöl, gryn och hela kärnor. I nuläget ligger försäljningen på ungefär 750 ton/år.”* Vidare berättar kvarn M att efterfrågan på mjöl genererat av kultursorter ständigt ökar och att föreningen kunnat anpassa produktionen till det växande intresset. Produktionen har även kapacitet att öka mjölproduktionen ytterligare, men att en begränsad efterfrågan hindrar denna ökning. Det framhålls vidare att föreningen besitter hela kedjan; från odling till försäljning.

Kvarn N

Sedan 1990-talets mitt har Kvarn N bedrivit en gård belägen i södra Sverige. Kvarn N handhar ett ekologiskt kretsloppsjordbruk bestående av bland annat odling av både kulturspannmål och moderna spannmålssorter samt en stenkvarn och en valskvarn. *“Jag har en gårdsbutik (...). Jag har alltid öppet för besök och har en transparent rörelse som vem som helst får komma och se.”* Kvarn N berättar vidare att deras kedja innefattar odling till försäljning, men att ekologiskt certifierat spannmål även kommer att köpas in för förmalning. Stenkvarnen har kapacitet att mala 800 kg/h och valskvarnen 500 kg/h, men kvarnarna är delvis i uppbyggnadsfas. Produktionen bedrivs av en person, men tillfällig hjälp tas in vid vårbruk och skörd. Det framhålls att mjölproduktionen av kulturspannmål har möjlighet att öka ur ett perspektiv om kapacitet, men att efterfrågan är delvis begränsad.